

Yañez de Almedina i Ayne Bru), Pere Mates (deixeble i col·laborador de l'anterior, amb abundoses obres conservades, d'un estil propi, bé que influït pel seu mestre i pels gravats de Dürer), Pedro Nunyes (portuguès, continuador d'alguns retaules començats per Joan de Borgonya, artesà més que pintor genial, amb el qual col·laborà — retaules de sant Eloi dels Argenters, de sant Martí de Capella, de l'antic Hospital de Sant Sever, de Sant Genís de Vilassar — el seu compatriota Enrique Fernandes), Jaume Forner (autor dels retaules de Marcèvol i de santa Agnès de Malenyans, i daurador d'obres d'altres autors, cas que es dona sovint a casa nostra en aquesta època), Pere Serafi (d'origen grec, conegut també com a poeta en llengua catalana, autor del retaule major de Sant Martí d'Arenys, obra influïda pels gravats italians, i col·laborador de molts pintors catalans — entre ells Jaume Huguet, de Vilafranca del Penedès — i forasters), Pietro Paulo de Montalbergo, Pietro Morone, Guiot Aumont, Benito Sanches Galindo (retaule major de Sant Benet de Bages, retaule del monestir de Serrateix, decoració del refectori de Montserrat), Isaac Hermes (decoració de la capella de l'antic Palau Reial Menor de Barcelona, retaules de l'altar major de Palamós i de la capella dels marquesos de Zenete a l'antic convent dels Dominicans de València, decoració de la capella del Sagrament de la Seu de Tarragona), Joan Mates (portes del retaule de sant Joan dels Fusters a la Catedral de Barcelona), P. Damià Vicenç, Cèsar Corona, fra Lluís Pasqual Gaudí (teles amb episodis de la vida de la Verge al claustre de la Cartoixa de Sevilla, decoració de les cartoixes de Mòntalegre i Scala Dei, decoració de la capella del Palau de la Generalitat de Barcelona) i Francesc Ribalta (nat a Solsona, resident a Barcelona de 1570 a 1581, anys de la seva formació, i passat després a Madrid i a València, on adquirí una gran fama). El Sr. Ainaud il·lustrà la seva exposició amb abundoses diapositives.

El PRESIDENT, en un breu parlament, declara obert el curs 1953-54. — R. ALBERT I LLAURÓ, Secretari.

11 novembre 1953: Art i Arqueologia. — Presideix el Sr. R. ARAMON I SERRA.

Mn. MANUEL TRENS presenta la seva comunicació sobre *La primitiva iconografia de la Mare de Déu del Roser*. Comença indicant que als segles XVI-XVII la iconografia de la Mare de Déu del Roser i la del rosari es desviaren, perderen majestat i es concretaren, en estampes i retaules, a una il·lustració gràfica dels quinze Misteris que formen les quinze monjoies d'aquesta devoció. Primitivament, recalcant el concepte del rosari com una arma contra tota mena de calamitats, la imatge del Roser es refugià a la iconografia de la Mare de Déu de Misericòrdia, que presenta el mantell estès per a arrecerar els seus devots. Prengué també el títol de *Mater omnium* i es col·locà sota el lema de la confraria del Gonfanó, que ha persistit fins a la darrerria del segle passat i encara dura en certs indrets. La *Mater omnium* és una *Mater misericordiae* amb el mantell igualment desplegat i en actitud de protegir els confreres del Roser. Durant el segle xv la iconografia rosariana emprèn un doble camí: el de representar els Misteris del Rosari, i el d'expressar gràficament la grandesa espiritual d'aquesta devoció. Entre nosaltres el primer exemple conegut del primer tipus és el famós gravat al boix (1488) de fra Francesc Domènec, de València (avui al Museu de Brusel·les), que el Comunicant descriu. Molt més interessant — tan interessant com poc estudiada — és l'altra fórmula del Rosari. En una de les fórmules primitives més esteses de la recitació del Rosari, una primera part és dedicada a l'Encarnació del Crist; la segona, a la seva Passió; la tercera, a la santíssima Verge i a *tots els Sants*, de l'última de les quals adueix una citació del *Libellus perutile de fraternitate sanctissima et rosario B. M. Virginis*, de Joan de Lamsheim (1495). El culte dels sants entra tan a fons en el Rosari, que al segle XVI es troba una fórmula de la segona part de l'oració de l'avemaria que fa així: «Tots els sants, santíssima Maria, Mare de Déu, pregueu per nosaltres...» Aquesta veneració dels sants entorn de la qui n'és la Reina, pren una forma més expli-

cita i coordinada en el llibre titulat *Rosario della gloriosa Vergine Maria* d'Alberto da Castello (València 1521), molt difós arreu del món cristià, del qual Mn. Trens dona a conèixer alguns fragments. Aquesta devoció rosariana anà precedida (des del segle XIII) del costum d'alternar la lletania dels sants (més antiga) amb la de la Verge (la lauretana és del segle XVI). Aquest esplendorós seguici, presidit per la santíssima Trinitat, és la triomfal corona de santa Maria. No es pot concebre un homenatge més grandios a la Mare de Déu i a la Mare de tots. El tema, potser per la seva complicació iconogràfica, no arrelà gaire en l'art medieval, i després es fongué. Tenim, però, dos exemples magnífics d'extraordinària bellesa i valor artístic: el retaule anomenat de Tots els Sants, de Pere Serra (Sant Cugat del Vallès), i el d'escola valenciana que es troba al Museu Metropolità d'Art, de Nova York, tots dos del segle XV, i productes d'una mateixa suggestió. Referent al retaule de Sant Cugat ha estat dit i repetit que era un trasllat pictòric de la visió que, segons Jacob de Voràgine, en la seva *Legenda aurea*, tingué el guardià del temple de Sant Pere del Vaticà el dia 1 de novembre, durant la qual se li aparegueren la Verge i tots els Sants. A un episodi tan anecdòtic no és creïble que fos dedicat tot un imponent retaule. El més natural és que respongui a l'eufòria d'una confraria. En realitat, aquest retaule, conegut pel retaule de Tots els Sants, és un primitiu retaule del Roser. La distribució iconogràfica *retaulísticament* és rara. Tots els personatges laterals convergeixen vers el centre, vers la Verge. El conjunt és presidit per la Crucifixió, indispensable per a un altar. La Verge, asseguda en un fastuós tron i voltada d'àngels músics, té a la mà la Rosa emblemàtica. Al seu voltant, de dalt a baix, ben classificats, l'aclamen tots els Sants: les jerarquies angèliques, els sants de l'Antic Testament presidits per sant Joan Baptista, els apòstols presidits per sant Pere, i confessors, màrtirs, les verges presidides per santa Anna (considerada com a verge). A la predella, sants de devoció particular al monestir. El retaule del Museu Metropolità és més complet, perquè dessota la Crucifixió hi ha el *Tron de Gràcia*, és a dir, la santíssima Trinitat amb la segona Persona crucificada. La Verge, asseguda en un monumental tron, contempla la glòria del seu Fill en la intimitat del Pare i de l'Esperit Sant. Al plafó central, i més extens, les jerarquies angèliques confirmen bèllicament la sentència de Déu dictada contra els dolents no devots de Maria. Els sants, poc més o menys, es classifiquen de la mateixa manera i amb les presidències esmentades abans. Heus aquí, considerats els misteris de goig, dolor i glòria de Jesús i de la Verge, la imponent *exsultatio omnium Sanctorum*. Aquesta grandiosa fórmula rosariana, malauradament, és abandonada, per a fixar més la devota atenció dels fidels sobre els passatges evangèlics escollits per a la pregària del rosari. Aquesta composició apoteòsica del Rosari fou repetida popularment per mitjà del gravat. Un d'alemany del segle XVI li dona una configuració central, amb el Crucifix al centre.

Intervener el PRESIDENT i els Srs. J. DE C. SERRA I RÀFOLS (ús de cordes de nusos com a rosaris), J. PUIG I CADAVALCH (enfilalls de grans a l'Atos, com a paral·lel oriental) i J. GUDIOL (relació del gran retaule d'alabastre de la cartoixa de Miraflores amb un gravat alemany de tema rosarià). — JOAN AINAUD, Secretari.

18 novembre 1953: Llengua i Literatura. — Presideix el Sr. PERE BOHIGAS.

El PRESIDENT presenta un exemplar del volum III d'«Estudis Romànics» publicats a cura de R. Aramon i Serra, recentment editat per l'Institut, i un altre de *La Riba (Terme municipal i parroquial)*, per Josep Iglésies, volum I dels «Noms de lloc de les terres catalanes», publicat per la Societat Catalana de Geografia.

El Sr. R. ARAMON I SERRA exposa *Com s'han fet i com s'haurien de fer les edicions de textos i documents catalans antics*. Comença recordant els assaigs duts a terme al segle XIX, les característiques dels quals analitza breument, i passa a parlar de les edicions de textos fetes per M. Aguiló, per la Comissió Editora Lulliana, per R. Miquel i Planas, per l'Institut d'Estudis Catalans i per l'Editorial Barcino dins la col·lecció